

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА ПО СЛАВЯНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ

Лилия Златанова Желева

ОБУЧЕНИЕ ПО БЛИЗКОРОДСТВЕН ЕЗИК (УКРАИНСКИ) НА БЪЛГАРИ –

ЛИНГВИСТИЧНИ И МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в област на висше образование 2. *Хуманитарни науки*, професионално направление 2.1.

Филология, докторска програма *Славянски езици (украински език)*

Научни ръководители:

доц. д-р Албена Проданова Стаменова

проф. д-р Ангел Маринов Петров

София

2019

Дисертационният труд на тема „Обучение по близкородствен език (украински) на българи – лингвистични и методически аспекти“ е обсъден на заседание на Катедрата по Славянско езикознание на Факултета по Славянски филологии към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – София, 27.07.2019 г.

Дисертационният труд е с обем от 240 страници и се състои от увод, четири глави, изводи, заключение, приложение и библиография.

Състав на научното жури:

Председател: проф. д-р Валентин Гешев

Членове:

доц. д-р Албена Стаменова

проф. д-р Силиян Стоянов (Югозападен университет „Неофит Рилски“)

доц. д-р Олена Чмир (Киевски национален университет „Тарас Шевченко“)

доц. д-р Фани Бойкова (Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

Публичната защита на дисертацията ще се състои на открито заседание на журито на 4 ноември 2019 г. от 11 ч. в заседателна зала № 2 в Ректората на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

АКТУАЛНОСТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Проблематиката по темата на настоящото изследване е научно и социално актуална в контекста на редица исторически и политически обстоятелства. Украйна излиза на международната арена като суверенна държава през 1991 година и украинският език придобива статус на държавен език на тази суверенна държава. Страната поема курс към интегриране в европейските икономически и политически структури, което разширява хоризонта пред него в перспективата на задълбочаване и интензифициране на връзките със света. В двустранен българо-украински план се наблюдава засилващо се развитие на връзките между България и Украйна в областта на икономиката, културата, образованието и туризма. Всичко това издига като актуален въпроса за преподаването на украинския език на чужденци и на българи в частност.

Обучението по близкородствен език, какъвто е украинският език спрямо българския, притежава определени специфики, които могат както да спомагат, така и да възпрепятстват бързото усвояване на материала. Разработеността на темата относно особеностите при обучението по близкородствен език като цяло и в частност чуждоезиковото обучение на българи по украински език в лингвистичен и методически аспект е все още недостатъчно изследвано.

ОБЕКТ, ПРЕДМЕТ, ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Обект на изследването е обучението на българи по украински език. Предмет на изследването са спецификата и методите на обучение по украински език като чужд, но близкородствен език за българите.

Целта на изследването е да се характеризира методиката на обучението по украински език на българи, като се изведат добрите практики и се оцени тяхната ефективност и като се вземат предвид преимуществата и трудностите, които съпътстват обучението по близкородствен език.

Задачите, чрез които целта на изследователската работа се осъществи, са:

1. Проследяване на историята на преподаването на най-близките езикови роднини на българския език – славянските езици, включително украинския, в България.
2. Проследяване на историята на преподаването на украински език като чужд.

3. Съпоставяне на украинския език и българския език в контекста на тяхното езиково родство и разкриване на техни характеристики, благоприятстващи или препятстващи усвояването на украински език от българи.

4. Описание на основните методи в чуждоезиковото обучение и разкриване на мястото и приложението им в обучението по украински език на българи.

5. Разработване на примерни методически единици – уроци по украински език, упражнения и материали за контрол на знанията към тях – съответстващи на нивата А1–А2, В1–В2 и С1–С2 по Общоевропейската езикова рамка, необходими в обучението по украински език като близкородствен на българския.

6. Създаване и провеждане на анкета сред студентите във връзка с обучението по украински език.

7. Съставяне на украинско-български речник по лингводидактика в полза на преподавателите и изучаващите украински език.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Методиката на изследването се базира на теоретични и на практически методи на изследване: проучване, наблюдение, анкета, анализ, сравнение, предположение и проверка. Преобладаващата насоченост на труда е практическа. Изследването е двuasпектно, тъй като се разглеждат, от една страна, лингвистичните аспекти на обучението на българи по украински език, а от друга – методическите.

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд на тема „Обучение по близкородствен език (украински) на българи – лингвистични и методически аспекти“ се състои от увод, четири глави, изводи, заключение, приложение и библиография. В края на всяка глава се съдържат изводи от изложението по съответната проблематика.

В **УВОДА** е обоснована актуалността на изследването, определят се обектът, предметът, целта и задачите, които да се изпълнят по пътя към осъществяването ѝ, методиката на изследването, структурата на текста и стратегиите на изследване. Изведен е терминологичният апарат, с който си служи изследването. Изясняват се термините *близкородствен език, обучение, преподаване, чуждоезиково обучение, методика на чуждоезиковото обучение*, а също и по-конкретни термини като: *украински език като чужд, обучение по украински език като близкородствен език и методика на обучението по украински език като чужд, и лингводидактика*.

ПЪРВА ГЛАВА разглежда историята на преподаването на славянски езици на българи и в частност на преподаването на украинския език като чужд. В тази глава обръщаме внимание на обучението по славянски езици на българи, лингводидактическата и лексикографската литература, посветена на изучаването на славянски езици от българи, периодизацията на историята на методиката на обучението по украински език като чужд, учебните системи за обучение по украински език като чужд и част от методическите трудове по украински език като чужд. Обучението по български език за чужденци в България и извън нея е представено обзорно в **първия раздел на първа глава**. Във **втория раздел на първа глава** по-детайлно е представено обучението по славянски езици на българи, като се дават общи сведения за опита в обучението по славянски езици в България и се разглежда конкретно обучението на българи по всеки отделен славянски език. Подредбата на езиците следва териториалния принцип: западнославянски, южнославянски и източнославянски.

Раздел II. 1. е посветен на обучението по западнославянски езици в България и започва с преглед на историята на обучението по полски език и хронологически проследява част от лингводидактическата литература, посветена на обучението по полски език. Следват аналогична структура на изложение на обучението по чешки, по словашки и по горнолужишки. Долнолужишкият език не се е преподавал в България извън университетски дисциплини като „Сравнителна граматика на славянските езици“, но въпреки това е включен в изложението. Раздел II. 2. представя обучението по южнославянски езици и включва сръбски, хърватски и словенски език, историята на тяхното преподаване в България, учебниците, речниците и разговорниците, предназначени за обучението на българи по южнославянски езици. Следва представяне

на обучението на българи по източнославянски езици в раздел II. 3. Първо се разглежда обучението на българи по руски език, като се предлага подробна хронология, включваща четири периода. След това се обръща внимание на обучението по беларуски език в България.

Последно в раздел II. 3. от първа глава, но не по важност, се представя обучението на българи по украински език. Детайлно се проследява историята на преподаването на украински език в България, като освен че се прави преглед на обучението по украински език в България, се разглежда и обучението на българи по украински език извън границите на България. При това се прави опит за периодизация на методиката на обучението по украински език като чужд, а българският опит в обучението по украински език се поставя в по-широк, световен контекст. За основа на предложената хронологическа класификация е използвана монографията на Оксана Туркевич „Становлення терміносистеми методики викладання української мови як іноземної“ (2015). В нея методиката на обучението по украински език като чужд е разделена на четири периода. От своя страна ние си позволяваме да предложим обособяването на пети период в методиката на обучението по украински език като чужд. За предлаганата периодизация определящи са различни исторически събития и издадени учебници по украински език като чужд. Използваме периодизацията за рамка, като допълваме списъка със заглавия на учебници по украински език като чужд. Някои от изданията са описани накратко с цел да се илюстрират основните методически насоки, характерни за всеки от периодите. По-детайлно се разглеждат изданията, предназначени за българи.

Установява се липсващата година на издаване на първия учебник по украински език, предназначен за българи, с автори Делчо Дринов и Микола Грунски – 1930 – и се описва неговата структура и съдържание. Включват се украинско-български и българско-украински речници и разговорници.

Изводите, които се правят от разгледаната в първа глава проблематика, са следните:

1. Обучението на българи по славянски езици в България, включително по български език за чужденци, има дългогодишна и плодотворна традиция.

2. Характерна черта на обучението на българи по славянски езици е отчитането на спецификите на българския език, съпоставен с другите славянски езици. Подходът в обучението, съобразен с особеностите на българското езиково съзнание, е залегнал

практически във всички учебници и учебни пособия, които се използват в България при преподаването на всички славянски езици, и в частност на тези, създадени от българи.

3. Преподаването на украински език в България започва и протича основно в университетска среда. При това то се опира на духа и постиженията на традицията, утвърдена с натрупването на дългогодишен преподавателски и изследователски опит в областта на другите славянски езици.

4. Поради действието на редица фактори от историческо и политическо естество украинският език – език с вековна книжовна традиция, се преподава като чужд от по-малко от столетие.

5. Един от първите издавани някога учебници по украински език като чужд е първият учебник по украински език за българи е „Украински език. Граматика (фонетика, морфология и синтаксис). Бележки върху украинския правопис. Украинско-българско речниче. За възрастни и ученици от горните групи на трудовите училища“. Той е предназначен за етническите българи, живеещи в УССР. Изследване на авторката позволява годината на издаването му, която не е отбелязвана при отпечатването му, да се определи на 1930. Установяването на годината на издаването на този учебник заслужава да се популяризира, защото данни за него липсват в голяма част от украинските публикации по темата за методиката на обучението по украински език като чужд. С това не само ще се обогати методическата наука, но и ще се отдаде необходимата почит на авторите на този първи за българите учебник по украински език.

ВТОРА ГЛАВА е посветена на лингвистичните аспекти при обучението по украински език на българи, като се извеждат най-често срещаните трудности в този процес. Основа за открояването на такива аспекти са връзките между мисленето на роден език и влиянието му върху обучението по чужд език. Общото и различното между родния език и езика-цел са разгледани от гледна точка на положителното или отрицателното им влияние върху процеса на усвояване на последния.

Първият раздел на тази глава е посветен на открояване на основните структурни разлики между българския език и другите славянски езици. В областта на фонетиката затруднения предизвиква звуковата система на всеки от езиците, на морфологията и синтаксиса – глаголната система, употребата на предлозите и други

по-частни и специфични за всеки език особености, но водещ проблем представлява усвояването на падежната система. Аналитичният строй на българския език и загубата на понятието за падежи от носителите му представлява основното препятствие пред тях при усвояването на славянски езици. Върху тази особеност и произтичащите от нея последствия в езиковото мислене на българите са съсредоточени основните усилия в разработването на методики за преподаване на славянски езици в България.

Вторият раздел на втора глава извежда езиковите предимства при обучението по украински език на българи с оглед на близостта между българския и украински език и правопис. Тази близост е очертана на графико-правописно (раздел II. 1.), фонетично (раздел II. 2.), морфологично (раздел II. 3.) и лексикално (раздел II. 4.) ниво. Изтъкнатите графико-правописни, фонетични, лексикални и морфологични сходства между украинския език и българския език активизират обучаваните при работа в часовете по украински език. Съзнателно или подсъзнателно те търсят и сравняват близките форми, а грешките в близки думи и структури са значително по-малко на брой.

Близостта между двата разглеждани езика има не само положително влияние върху изучаването на украински от българи, но предизвиква и затруднения. На трудностите в усвояването на украински език от българи, породени от близостта между езиците, е посветен **третият раздел** на втора глава. Трудности от такъв тип са предизвикани основно от психическия механизъм на влиянието на родния език върху изучавания, познато в езикознанието като езикова интерференция. Въпросът за интерференцията е изследван достатъчно задълбочено от редица изследователи. В своята работа ние го разглеждаме през призмата на обучението по украински език на българи.

Отрицателната интерференция на граматично ниво е разгледана в раздел III. 1. В дисертацията са представени някои примери от двустранния българско-украински превод на студенти украинисти, които илюстрират наличието на отрицателна интерференция при всички части на речта. Важно е да отбележим, че в голяма част от случаите студентите сами забелязват направената грешка и бързат да се поправят, с което се справят успешно. При *съществителните имена* ярки примери за отрицателна интерференция са например грешките при превода на украински думи като *година*, *час*, *господарка* и *місто*, които са еднакви или съвсем близки по форма до български думи с различно от украинското значение. При прилагателните имена за пример могат

да послужат думи от типа на укр. *практичний*, което често се превежда като *практичен* вместо като *практически*. В случая има значение различното формообразуване на думите в двата езика и то се проявява и при други категории думи, напр. наречия (укр. *практично* и бг. *практически*). Най-често срещаната отрицателна интерференция при превода на украински глаголи се наблюдава при превода на глаголи от минало време. Тъй като в украинския език глаголите в минало време завършват на наставките *-в*, *-ла*, *-ло*, *-ли*, извънредно често се случва да се преведат с минало деятелно причастие, т. е. в преизказно наклонение. При *местоименията* честа грешка при превода от украински е използването на български на форма за именителен падеж, вместо винителен. Украинското *числително* име *другий*, което означава *втори*, често се превежда като *друг*. Често се допускат грешки при превод и употреба на еднакви в двата езика *предлози*, които имат съвпадащо, но и различно значение, напр.: *до*, *після*, *в*, *під*, *за* и др. Например: „*Я їду до Берліна*“ трябва да се преведе с „*Пътувам към Берлин*“ или „*Отивам в Берлин*“, а не с „*Пътувам до Берлин*“. Пример за отрицателна интерференция при превода на *съюзи* е преводът на украинския съюз *проте*, който означава *обаче*, *все пак*, но се бърка с израза *про те* (за това), както и с българския съюз *затова*. Украинската частица *чи* на български език обикновено се превежда с *ли* и много по-рядко – с *дали*. Прави впечатление, че се допуска интерференция не само по отношение на смисъла, но и на словоредата на посочената частица. В изречението „*Чи ти знаєш що сталося?*“ на български по-естествено е да се каже: „*Знаєш ли какво се случи?*“, а не: „*Дали знаєш какво се случи?*“. *Междуметията*, в зависимост от емоцията, която изразяват, също би трябвало да намират най-добрия си български еквивалент. Често обаче хората са склонни в превода да повторят украинското междуметие. Интерференции се получават както под влияние на родния език, така и под влияние на друг език, който учащият се владее (дори и неродствен такъв). Наблюдавахме случай, в който един учащ се, който владее английски език и трябва да преведе изречението: „*Той звънна в един часа през ноцта*“, вместо да каже „*Він подзвонив о першій вночі*“, казва „*Він подзвонив о першій після півночі*.“ по аналогия с английското „*p.m.*“ Студентите, изучаващи полски пък, допускат грешки на украински език под влияние на полския, напр.: „*Я вчився в академії медичній*“ (вм. *медичній академії*).

Отрицателната интерференция на лексикално ниво е разгледана в раздел III. 2. Основният фактор, причиняващ отрицателна лексикална интерференция в съзнанието

на българите, изучаващи украински език, е междуезиковата омонимия. Междуезиковите лексикални паралели от омонимичен характер се явяват пречка в комуникацията и водят до грешки в речта и нейното разбиране. Съвременните изследвания свидетелстват за два подхода към междуезиковата омонимия – преводачески, свързаните с омонимията реалии при превода от един език на друг, и контрастивен, в основата на който е противопоставянето на корелативите в два езика (както родствени, така и генетически отдалечени) и проявлението на резултатите от езиковите контакти. Предлагаме още един подход, който според нас е важно да се прилага при изследването на проблема за междуезиковата омонимия – лингводидактическият подход – а именно анализ на езиковите грешки, предизвикани от явлението междуезикова омонимия с фокус върху методическите начини за справяне с тях.

Като примери за чести грешки, предизвикани от междуезикова омонимия, могат да послужат думите:

Украинска дума	Значение на украинската дума на български език
косичка	плитка
гора	планина
година	час
майка	потник
брак	липса
булка	хляб от бяло пшенично брашно, дървена топка
адрес	обръщение
думайте	мислете

Четвъртият раздел от втора глава е посветен на езиковите трудности при обучението по украински език на българи, предизвикани от спецификите (разликите) на двата езика. Основната разлика между украинския език и българския език се открива в граматическия строеж на двата езика – украинският език притежава предимно синтетичен граматически строеж, а българският език – предимно аналитичен. На украински синтактичните отношения на имената и местоименията към

другите думи в изречението се изразяват посредством падежни окончания, а в български тези отношения се изразяват чрез различни предлози в комбинация с една обща именна форма (*casus generalis*). Наблюдава се връзка между мисленето и грешките, които допускат българи, изучаващи украински език – явление, присъщо за изучаването на чужди езици по принцип. Извеждаме обичайните за българи трудности, които изучават украински език като чужд, и предизвиканите от особеностите на двата езика грешки. Анализът на грешките се извършва от лингводидактичен аспект, тъй като те представляват важен източник на информация за осъществяването на обратна връзка в чуждоезиковото обучение. Емпиричният материал е ексцерпиран от над сто диктовки, писмени работи и контролни работи на учещи украински език българи. За нуждите на анализа са подбрани типични грешки, които не са представени статистически, но илюстрират трудностите на всички езикови равнища. Езиковите трудности, които срещат българите в обучението си по украински език, са класифицирани в няколко категории: правоговорни и правописни трудности (раздел IV. 1.), морфологични трудности (раздел IV. 2.), лексикални трудности (раздел IV. 3.), синтактични трудности (раздел IV. 4.) и стилистични трудности (раздел IV. 5.). Също така се прави опит за причисляване на езиковите трудности, които срещат българите в обучението си по украински език, към определено ниво, в което те да бъдат преодолявани, за да се отговори на учебния минимум съгласно справочника „Навчальні мінімуми з української та російської мов для іноземців“ (1995).

На *фонетично ниво* характерни трудности (съответно засягащи правоговора и правописа), които срещат българите, изучаващи украински език, са: различаването на звуковете И и І, И и Е, О и У, Г и Х, Ґ и Г; различаване на твърдост и мекост на съгласни; отбелязване на твърда съгласна пред [j]; звукът [ŷ] / (несричкотворното [y]); редувания на гласни при отваряне и затваряне на сричката; ударението; употребата на запетая. На *морфологично и синтактично ниво* основна трудност представлява усвояването на падежната система на украинския език и избор на правилен падеж, както и изборът на правилно окончание; определяне на род при някои съществителни; образуване на свършен и несвършен вид на глагола; редувания на гласни при отваряне или затваряне на сричката; безлични изречения с предикативни думи, завършващи на наставките –но и –то и други. Освен трудни за усвояване сами по себе си, падежите създават проблеми с правилния избор поради еднаквите предлози, които в някои случаи управляват различни падежи. Поради тази причина най-често се бъркат

следните падежни двойки: винителен и местен падеж, винителен и творителен падеж, родителен и творителен падеж. Предлагат се илюстративни реални примери за допускани грешки. Отделна трудност представлява съгласуването на съществителните имена с числителните, които изискват различни падежи.

На *лексикално ниво* трудност представлява подборът на думи; изборът на предлог; бедният речник и др. Трябва да се подчертае, че грешките, които допускат обучаващите се, са индивидуални, разнообразни, и невинаги се вписват в рамките на обща типология на грешките.

На *стилистично ниво* българските студенти понякога допускат неуместни изказвания на украински език поради недостатъчно добре изградена езикова култура както в изучавания, така и в родния си език. Овладяването на украинската стилистика на първо място предполага запознаване с основните функционални стилове в украинския език: разговорен, публицистичен, художествен, научен, епистоларен, конфесиен (религиозен) и официално-делови. С овладяването на различните стилове се избягват неуместни писмени и устни изказвания. Една от най-често срещаните стилистични трудности за българските студенти украинисти са свързани с избягването на тавтологията, избора на стилово уместни думи, употребата на разнообразни синтактични конструкции, изграждането на логически връзки между отделните параграфи, а понякога и между отделни изречения в рамките на един параграф (липсата на кохезия) и други.

Навлизането в просторите на стилистиката е ограничено единствено от личните възможности и от мотивацията на обучаващия се. Основното, към което следва да се стреми преподавателят като участник в този процес, е да създава правилна ориентация в стилистичната и хронологичната стратификация на езика и да изисква съобразяване с нормативните изисквания в това отношение.

Изводите към втората глава от дисертацията са следните:

1. Съпоставен с най-близките си езикови роднини – славянските езици, българският език на съвременния етап притежава редица особености. Основна различителна черта на българския език спрямо другите славянски езици, включително украинския, е загубата на склонението при съществителните, прилагателните и числителните имена (макар и частично запазено при местоименията, както и звателните форми при личните имена). От системата на българския глагол изчезва инфинитивът, но се пази сложната система от глаголни времена, изгубена в другите

славянски езици. С тези основни структурни разлики между българския и другите славянски езици са свързани проблемите в преподаването на славянски езици в България, включително на украински.

2. Близкото езиково родство между българския и украинския език носи редица преимущества на българите, изучаващи украински. Фактори, облекчаващи този процес, се проявяват на графико-правописно, фонетично, морфологично и лексикално ниво.

3. Близкото езиково родство също така предизвиква редица затруднения за изучаващите украински българи. Тези затруднения се проявяват като отрицателна междуезикова интерференция. Тя намира израз на граматично и лексикално ниво, като във втория случай съществено влияние има междуезиковата омонимия.

4. Най-съществената част от трудностите, които срещат българите, изучаващи украински език, произтичат от спецификите, различаващи двата езика. Такива трудности се проявяват на правоговорно и правописно (разграничаването на гласните „и“ и „і“, съгласните „г“ и „х“), морфологично (големият брой падежни окончания), лексикално (подбор на думи), синтактично (изборът на правилен падеж, управление на падежите) и стилистично ниво.

5. Близкородствеността между украинския и българския език благоприятства до голяма степен рецептивното усвояване (слушане и четене с разбиране) на голям брой езикови елементи.

6. Въпреки че при продукцията (говорене и писане) на украинския език от страна на обучаваните се наблюдават редица систематични и типични за българските студенти грешки, възможно е да се направи заключението, че влиянието на родния език (респ. мисленето на роден език) е по-скоро положително.

Направените наблюдения и изводи върху лингвистичните особености при обучението на българи по украински език от тази глава служат за основа на извеждането на методи при обучението, подходящи за отработване на често срещаните трудности, постигане на по-високи резултати и увеличаване на мотивацията на българските студенти в обучението им по украински език.

В ТРЕТА ГЛАВА са проследени различните методи на чуждоезиково обучение и приложението им в обучението по украински език на българи, като вниманието е насочено към някои методически аспекти от обучението по украински език на българи.

В първия раздел на трета глава се спираме на учебния минимум по украински език като чужд. Предоставяме фонетичен, граматически, комуникативно-понятиен и лексикално-тематичен минимум за всяко от трите базови нива на владене на украински език като чужд – А (А1 и А2), В (В1 и В2) и С (С1 и С2). Учебният минимум по украински език като чужд е централна част от Материалите за сертифицирано обучение по украински език. При неговото съставяне авторите са използвали редица учебници по украински език, учебно-методически материали по руски език като чужд, опита от съставянето на програми за сертифицирано обучение по чужди езици към Европейския съюз, в частност програми по близкородствения на украинския език полски език като чужд. Фундаментален източник за тази класификация се явява и Проектът за създаване на единен държавен стандарт по украински език за чужденци (2017). Този проект е организиран по модела на Европейската езикова рамка и дава подробни сведения за необходимите умения и знания, които да владеят учещите украински език като чужд за покриване на всяко от шестте нива (А1, А2, В1, В2, С1, С2). В представянето на учебния минимум се придържаме към тези два източника. Безспорно книгата „Навчальні мінімуми з української та російської мов для іноземців“ (1995) е от основополагаща важност за украинската лингводидактика, но тъй като тя се основава на устното овладяване на украинския език от чужденци, се усеща необходимост от бъдещи подобни трудове и върху останалите езикови умения: четене, слушане и писане. Заявка за запълването на тази необходимост се явява Проектът за единен държавен стандарт по украински език като чужд. След сравняване на лексикално-тематичните минимума за различните нива установихме кои теми и подтемите се добавят във всяко следващо ниво. Предложеният езиков минимум по украински език като чужд би могъл да се използва за ориентир и при обучението по други славянски езици, доколкото близостта между езиците го позволява. Последователността на компонентите в предложения учебен минимум не е обвързана с последователността на преподаването им.

Във втория раздел на трета глава разглеждаме някои от основополагащите методи в чуждоезиковото обучение (граматико-преводен метод, директен метод, аудиовизуален метод, комуникативен метод, сугестопедия, електронно и дистанционно

обучение) и приложението им в обучението по украински език в България, в частност Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

До този момент няма единна класификация на методите на обучение, която би могла да обхване широкия и разностранен диапазон на традиционните и нетрадиционните методи на преподаване на украински език като чужд. Добре е да си зададем въпроса дали съществува единен и най-добър метод на обучение по украински език като чужд? Съгласни сме с твърдението на преподавателите от катедрата по езикознание на Винницкия национален технически университет, които с увереност твърдят, че няма. Подкрепяме и мнението, че само поредицата от правилно подбрани методи и способности за конкретната студентска аудитория може да помогне на преподавателите да обучат с висока ефективност чуждестранните студенти. Важно е да се отбележи, че в процеса на обучение по украински език като чужд се обединяват и се използват няколко метода. Новото виждане за образованието има за цел да създаде мотивираща среда за студентите в процеса на обучение по украински език като чужд. Затова днес преподавателите-филолози трябва постоянно да усъвършенстват собствените си знания за методите на обучение по чужди езици, да прилагат в преподавателската практика най-новите образователни концепции и да са в крак с времето. Ефективността и резултативността на процеса по формиране на чуждоезикова професионална компетентност зависи от правилния избор и съчетаване от преподавателя на съответните методики на обучение по чужди езици.

Безспорно влиянието на майчиния език оказва влияние в процеса на обучение, което ще разгледаме подробно в тази точка. Наблюдават се редица езикови влияния, ако Е1 е близкородствен на Е2, които трябва да се вземат предвид при избор на система на обучение и метод на обучение..

Специално внимание се обръща на комуникативния подход с оглед актуалността му в съвременната лингводидактика. Класическото разбиране на комуникативния метод включва 5 ключови елемента на комуникативния метод: (1) внимание както към изучавания език, така и към процеса на учене, (2) внимание към личния опит на учащия като допълнение към учебната работа в клас, (3) развиване на умения за комуникация чрез взаимодействие на изучавания език, (4) въвеждане на автентични текстове в обучението, (5) свързване на ученето в клас с употребата на изучавания език извън класната стая.

Представяме реализацията на тези пет ключови елемента на комуникативния метод в обучението по украински език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, за да докажем, че университетското обучение по украински език в България (а то е само в университета) е прогресивно и съобразено с последните световни тенденции в чуждоезиковото обучение. В методиката на преподаване на украински език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ присъстват всичките пет елемента на комуникативния метод. В резултат на проведена анкета с преподаватели по украински език от Софийския университет, анализ на учебния процес и личен опит по-долу се дават примери за практическото осъществяване на петте ключови елемента на комуникативния метод в обучението по украински език в университета.

Разглеждаме и електронното и дистанционно обучение по украински език, като на първо място е утвърдената система „Мудъл“, която се използва в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Споменаваме сайта на Българската виртуална украинистика и други платформи за обучение по украински език. Описваме създадения през 2018 г. от авторката на настоящия дисертационен труд онлайн курс по украински език за българи с адрес: https://ukrainianforbulgarians.teachable.com/?preview=logged_out. Наименованието му е „Помагало по украински език за българи. Ниво А1“. На този етап курсът предлага въведение в украинската граматика и кратки тестови задачи.

В третия раздел на трета глава обръщаме внимание на контрола на резултатите от обучението на българи по украински език, методиката на поправяне на грешките в речта на обучаваните и завършваме главата с предложения за повишаване на нивото на мотивация на обучаваните българи по украински език. Извеждаме някои от системите за оценяване на знанията и уменията по украински език на студенти от специалност „Славянска филология“ с профил украински език (тестове, диктовки, семестриален изпит – писмен и устен). Отделяме внимание на студентския конкурс по украински правопис, който втора поредна година организираме в профила и чрез който излъчваме студенти, които всяка година представят Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на Международния конкурс по украински правопис. Въз основа на опита, придобит от организирането и провеждането на подобни конкурси по правопис, би могло да се помисли за организиране на университетски славистичен конкурс, който да включва кръгове, проверяващи знанията по всички славянски езици. На по-късен етап би могло да се обсъди идеята за организиране на международен конкурс по

украински правопис или международен славистичен конкурс в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

През последните години се наблюдава низходяща тенденция в нивото на мотивация на студентите, които се обучават по украински език в България, респективно в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Това се изразява в сравнително ниски резултати, чести закъснения за лекции и упражнения и отсъствия от занятия. Слабата мотивация често води и до прекъсване на следването. Причините за понижено ниво на мотивация са комплексни. На преден план бихме могли да посочим представата за практико-приложната страна на знанията, придобити по време на обучението по украински език. С цел установяване на причините, свързани с ниското ниво на мотивация при студентите украинисти в университета, проведохме анкета с настоящи и бивши студенти от профил „Украинистика“. Въпросите и резултатите от анкетата са подробно описани в Приложение № 1.

Препоръчваме провеждането на тази или подобна анкета със студентите в края на всяка учебна година с цел получаване на своевременна обратна връзка и повишаване нивото на обучение по украински език в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Препоръчваме също продължаване на участията в международни конкурси по украински правопис или други конкурси от областта на украинистиката, понеже те могат да служат като стимул за по-добро овладяване на езика и за попадане в широка международна общност от млади професионално свързани с украинския език и култура хора. Смятаме за особено ефикасен начин за повишаване на заинтересоваността от езика и културата на Украйна възможността на студентите за едномесечен стаж в страната и обучението по програма „Еразъм+“, които тук отбелязваме като важни, макар те да нямат отношение към методиката на преподаване на украинския език.

Върху навлизането на българската украинистика в качествено нов етап на развитие и повишаването на мотивацията на обучаваните българи по украински език биха могли да допринесат някои нововъведения, като създаването на украински културен център в България и формирането на секция „Украински език“ към Центъра за изучаване на чужди езици в Департамента за езиково обучение на СУ. Осъществяването на тези предложения обаче зависи от фактори, влиянието върху които излиза извън професионалната компетентност на преподавателите по украински език.

Изводите, които могат да се направят от изложението в трета глава, са следните:

1. Съществува учебен минимум по украински език, разработен в украинската държава. Чрез него се въвеждат и прилагат спрямо украинския език международните стандарти за чуждоезиково обучение. Към усилията на украинските методици за създаването на ефективни методики на преподаването на украински език като чужд се прибавят и разработките на чуждестранните украинисти. Съчетаването на тези два фактора постига това, че днес украински език по света се преподава като всеки друг чужд език със съизмерим обем, материал и нива на владеене.

2. Практически всички използвани и наложили се в световната практика методи на чуждоезиково обучение се прилагат в обучението на българи по украински език. Това се отнася както за замисъла и съдържанието на използваните учебници и пособия, включително написаните от българи, така и за организацията на учебния процес. По този начин обучението по украински език предлага широк спектър от учебни дейности за ефективно усвояване на материала от студентите.

3. Не съществува един-единствен или един най-добър метод за преподаване на украински език. Ефективността на процеса на обучение се осигурява от комплексен подход към обучението, в който различните методи се интегрират и взаимодопълват.

4. Преподаването на украински език в България съответства на международните стандарти.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА е с практико-приложна насоченост и съдържа методически разработки на занятия по украински език под формата на три разработени урочни единици, състоящи се от няколко части: *урок*, включващ четене, писане, слушане и говорене, предложение за изпитни задачи, *списък с теми за писмени работи и диктовки* за начално, високо и средно ниво, които могат да се дават заедно или по отделно и в произволен ред. Разработени са и някои методически средства за преодоляване на отделни често срещани трудности при обучението по украински език. Предлагат се помощни за процеса на обучение материали, предназначени за преподавателя – таблица за отбелязване на грешките в изказванията на обучаващите се и скала за оценяване. Целта на методическите разработки е изработване и проверка на ефективността на учебни материали, съобразени с родния език на учащите се. Предложените урочни статии са три, тъй като всяка от тях има за цел да покрие по една тема от всяко ниво в Европейската езикова рамка (ОЕЕР 2006). Урок №1 се

придържа към ниво А1 – А2, урок № 2 – към ниво В1 – В2, урок № 3 – към ниво С1 – С2. За основа на подбора на материалите, лексикалните и граматическите теми се опираме на Проекта за Държавен стандарт по украински език като чужд „Українська мова як іноземна: рівні загального володіння та діагностика“ (2017).

Текстовият материал към уроците се състои от адаптирани научно-популярни текстове, чието ниво на трудност е съобразено с всяко от нивата по Европейската езикова рамка. Всеки урок съдържа задължителните елементи на комуникативния метод – четене, слушане, писане и говорене. Темата на първия урок е „Запознанство“ и въвежда базова лексика и граматика, необходима за съответната комуникативна ситуация. Темата на втория урок е „Пътувания“, като граматичният материал е фокусиран върху употребата на творителен падеж, а лексикалният надгражда познанията на студентите по темата. Темата на урочната единица за високо ниво е „Щастие“. Граматичният материал включва всички падежи, а лексиката се затвърждава с превод от български език на украински. Видеоматериалите и аудиозаписите към уроците са изготвени специално за целите на настоящия труд. Действието се развива в град Киев. Изготвените три видеозаписа са съобразени с езиковия минимум за начално, средно и високо ниво. При изработката на видеоматериалите са взети предвид следните характеристики: линейна последователност на действието, кратка продължителност на действието и уместност на езиковия материал.

Първото видео е предназначено за начинаещи. Речевата ситуация е запознанство. Основното глаголно време е сегашно. Второто видео е предназначено за средно напреднали. Речевата ситуация е разговор на тема пътувания. Основните глаголни времена са сегашно и минало. Включената лексика е свързана с осъществяване на поръчка в ресторант. Мястото е ресторант в центъра на град Киев. Третото видео е предназначено за напреднали. Речевата ситуация е семеен разговор в домашна обстановка. Основното глаголно време е бъдеще време. За целите ни са изготвени въпроси, свързани с видео материалите, които тренират уменията гледане с разбиране за всяко от целевите нива. Основните предпоставки за създаването на видеоматериалите с учебна цел са: формиране и трениране на уменията за слушане и гледане с разбиране, повишаване на комуникативната компетенция и мотивацията вследствие на „преживяното“ и осигуряване на автентичност и близост до действителността на учебния материал. Поради недостига на подобен тип авторски материали в българското чуждоезиково обучение и пълното им отсъствие в

чуждоезиковото обучение на българи по украински език, предлаганата серия от три учебни видеа има за цел да даде тласък на създаването на още такива ресурси.

Методическият анализ след всеки урок е съобразен със „Стандартите за оценяване на работата на стажант-учители и практикуващи учители по чужди езици – работен вариант“ от проекта „Качествено преподаване на чужд език“ (октомври 2003 – май 2006).

Методическите разработки са апробирани при работа със студенти от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, които се обучават в първи, втори, трети, четвърти и пети курс на специалност „Славянска филология“ с профил „Украинистика“ и студенти от трети и четвърти курс на специалност „Славянска филология“ с профил „Полонистика“. В резултат на апробацията стигаме до следните изводи от четвърта глава:

1. Комуникативният метод в обучението по украински език засега трябва да остане водещ.
2. Апробирането на един и същи урок при различните курсове дава различни резултати.

Необходимо е да се разработят още материали с комуникативна насоченост за различните нива на обучение на българи по украински език, с което дисертантката има готовност да се заеме в обозримо бъдеще. Освен за целите на дисертационния труд, разработените учебни материали по украински език биха могли да послужат и като основа на разработването на бъдещи учебни ресурси по украински език за българи.

Тези изводи важат за изследваните лица.

ПРИЛОЖЕНИЕТО съдържа две части: **анкета** „Обучение по украински език“ и украинско-български **речник** по лингводидактика.

Анкетата „Обучение по украински език“ е изготвена от авторката на дисертацията за нуждите на изследването и е изцяло анонимна. Електронната версия на анкетата е достъпна на адрес: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfFPaz7Dyowx5euCND3sVUXLC6N4tIXcWu5aVICVlxSVPIHCQ/viewform> и съдържа 32 въпроса, свързани с обучението по украински език на българи. Получихме 16 отговора, като ги приложихме след всеки

въпрос в схематичен вид и запазиме оригиналния правопис на отговорите от отворен тип.

Представеният речник се явява първият по рода си опит за съставяне на украинско-български речник по лингводидактика. Предназначението на речника е да подпомага студенти, преподаватели и преводачи при работа с лингвометодически текстове, но също така и всеки, който се интересува от украинския и българския език в контакт и сферата на чуждоезиковото обучение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕТО съдържа изводите и обобщенията от дисертационното изследване. След извършеното проследяване на историята на преподаването на славянски езици в България, сравнение на българския и украинския език в структурен план и открояването на сходствата и разликите между тях, характеристика на методите на преподаване на чужди езици, могат да се направят изводи, насочени към оптимизирането на преподаването на украински език за българи.

В България научният интерес към славянските страни, историята, културата и езиците им датира отдавна. Като естествен израз и продължение на този интерес българската филологическа славистика съществено допринася за изучаването и популяризирането на славянските езици и натрупва значителен опит в преподаването им, основно в академична среда. Особено място заема руският език, който има най-дългогодишна традиция на преподаване както във висши учебни заведения, така и в средното училище и в различни курсове.

В резултат на социално-политическите процеси, протичащи в Източна Европа в последните десетилетия, украинският език започва да заема място сред славянските езици, които се изучават и преподават по света. В България украински език се преподава повече от 30 години, но забележимото му институционализирано присъствие в семейството на изучаваните славянски езици настъпва с откриването на профил „Украинска филология“ в специалността „Славянска филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Натрупаният методически опит в преподаването на други славянски езици позволява преподаването на украински да се ръководи от него.

Чрез сравняване на приликите между българския и украинския език и правописните им системи бяха установени моменти, облекчаващи преподаването на украински език на българи. Такива са например използването на кирилската азбука,

произносителната близост между езиците, граматическата близост, отнасяща се до наличието на три рода и две числа в системата на имената и подобие на формите им в двата езика, необходимостта от съгласуване по род и число на съществителните и техните определения, подобие при спрежението на глаголите, лексикалната близост на основата на общия славянски речников фонд и др. Същевременно някои от тези общи черти затрудняват усвояването на украински език от българи. Така например интерференцията между двата езика може да има отрицателно влияние, което е особено забележимо в областта на лексиката на фона на междуезиковата омонимия.

По-съществено изучаването на украински от българи се затруднява от разликите между двата езика. Най-ярката от тях се отнася до синтетичния строй на украинския език и наличието в него на падежна и склонитбена система при имената, и аналитичния строй на българския език и загубата в него на категорията падеж и склонението на имената. Това предизвиква проблеми с усвояването на смисъла на отделните падежи, при избора на правилен падеж в случай на еднакво предложно управление на различни падежи, както и с научаване на многобройните падежни окончания.

Като цяло влиянието на близостта между двата езика, основана на тяхното близко родство, както и на българското езиково съзнание при усвояването на украински, е по-скоро положително.

Разкритите разлики между българския и украинския език предполагат разработването на специални методи и подходи на преподаване, насочени към преодоляването на трудностите, предизвикани от тези разлики. При това се използва целият натрупан методически арсенал за преподаване на чужди езици, включително близкородствени. В резултат на извършената работа по дисертацията става възможно да се набележи методически комплекс, позволяващ да се оптимизира преподаването. Той включва както традиционни методи, доказали се в преподаването на който и да е чужд език, включително близкородствен (напр. преводно-граматичния и директния метод), така и по-нови ефективни методи, сред които особено място заема комуникативният метод. Натрупаният опит в преподаването на украински позволява да заключим, че не съществува един универсален или най-добър метод за преподаването му. Препоръчително е в обучението да се съчетават различни методи в зависимост от учебната ситуация, като най-добри резултати се постигат, когато различните методи се интегрират и взаимодопълват в един комплексен метод към обучението.

След направения обзор на учебния минимум и международните стандарти, към които се придържа обучението по украински език като чужд, може да се направи изводът, че украинският език по света се преподава като всеки друг чужд език със съизмерим обем и нива на владеене. Българската преподавателска традиция има своя принос към постигане на това състояние и качество.

След като взехме предвид преимуществата и трудностите, които съпътстват обучението по близкородствен език, успяхме да характеризираме методиката на обучението на българи по украински език, да изведем добри практики и да оценим тяхната ефективност.

Апробацията на предлаганите методи на практика позволи да се разработят методически материали, които могат да се използват в практическата работа на преподавателите по украински език на българи. Дисертационният труд не претендира за окончателно разрешаване на проблемите, свързани с темата. Мотивацията за написването му е подпомагане работата на настоящи и на бъдещи преподаватели по украински език, по близкородствени езици и по чужди езици като цяло. Също така трудът би могъл да се използва като източник на информация и идеи за бъдещи научни изследвания по темата.

Апробацията на материали от изследването е осъществена в неколкото участие на авторката на дисертацията на международни научни конференции, един международен конгрес и един международен симпозиум и публикуването на дванадесет статии по темата на дисертационния труд.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Предлагане на допълнения към съществуващата теория и методология на обучението по близкородствен (украински) език на българи, които целят да повишат неговата ефективност.
2. Описание и хронологизиране на историята на обучението по славянски езици в България.
3. Предложението за обособяване на пети период в историята на методиката на обучението по украински език като чужд.

4. Опит за класификация на специфичните езикови трудности, които срещат българите в обучението по украински език.
5. Изработване на учебни материали по украински език за начално, средно и високо ниво по Европейската езикова рамка.
6. Предлагане на методически решения за справяне с езиковите трудности посредством изготвянето на методически разработки и тяхното апробиране със студенти.
7. Съставяне на украинско-български речник по лингводидактика.

ПУБЛИКАЦИИ НА ДИСЕРТАНТКАТА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Желева Л. Сегашно деятелно причастие, минало страдателно причастие и форми на но- и то- в романа „По белия свят“ на Микола Зарудни и техният български превод. – В: *Алманах „Българска украинистика“*, бр. 5, София, 2015, стр. 130–138,
<http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Almanah_5.pdf>
2. Желева Л. Комуникативен подход в обучението по украински език в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. – В: *Теория і практика викладання української мови як іноземної*, Львовски национален университет „Иван Франко“, Львов, брой 12, 2016 г., стр. 63–67.
3. Желева Л. Учебници по украински език като чужд. – В: *Алманах „Българска украинистика“*, бр. 6, София, 2016, стр. 109–116,
<http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Almanah_6.pdf>
4. Желева Л. Първи международен конкурс по украински правопис. – В: *Българска виртуална украинистика*, София, 2016,
<<http://www.bgukrainistika.com/bg/i/?plName=eventShow&calID=366>>.
5. Желева Л. Втори международен ортографичен конкурс по украински език. – В: *Българска виртуална украинистика*, София, 2017,
<<http://www.bgukrainistika.com/bg/i/?plName=eventShow&calID=411>>.
6. Желева Л. „Украински език като чужд: нива на общо владеене и диагностика“ – проект за държавен стандарт на Украйна. – В: *Алманах „Българска украинистика“*, бр. 7, София, 2017, 178– 180,
<http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/ALMANAH_7a.pdf>.
7. Желева Л. Рецензия на брой 7 на Алманах „Българска украинистика“. – Във: *Филологически форум*, бр. 7, София, 2018, стр. 176–178,
<<https://philol-forum.uni-sofia.bg/portfolio-item/br-7/>>.

8. Желева Л. Първият учебник по украински език за българи. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Факултет по славянски филологии : Т. 103. / Ред. кол. Маргарет Димитрова – глав. ред. и др. София, 2018, 204–211, <<http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/eng/c2ef286e-8f11-4524-9166-4ae1de4dc91c?tk=wu8obo8RRSSRZkrh3k3JHAAAAABcJpJ-.OYh02y7vI2cziQfaZhnLOQ>>.

9. Желева Л. Позитивна та негативна интерференция в синхронному перекладі болгарських студентів-україністів. – В: *IX Міжнародний конгрес україністів. Збірник статей*, Київ, 2018, 336–338, <<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2018/lit.pdf>>.

10. Желева Л. Езикова интерференция при обучението на българи по украински език. – В: *Алманах „Българска украинистика“*, бр. 8, София, 2019, 76 – 83, <http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Al_8.pdf>.

Под печат:

11. Желева Л. Кога е издаден първият учебник по украински език за българи? – В: *Сборник доклади от XIV Международни славистични четения, под печат*.

12. Желева Л. Отрицателна интерференция в симултанния превод от украински на български език. – В: *Българска реч, под печат*.

